

Потерпілий у досудовому кримінальному провадженні за чинним КПК України: деякі проблеми його процесуального статусу

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК України, далі – КПК) [1]. Розглянемо лише окремі проблемні питання процесуального статусу потерпілого, що є фізичною особою.

Права і обов'язки потерпілого, згідно з ч. 2 ст. 55 КПК, виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Надалі законодавець уточнює, що потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 3 ст. 55 КПК) [1].

Таким чином, як слушно наголошує С.В. Давиденко, для набуття особою процесуального статусу потерпілого як учасника кримінального провадження необхідна одночасна наявність двох підстав: а) фактичної – завдання особі безпосередньо кримінальним правопорушенням моральної, фізичної або майнової шкоди; б) юридичної – подання відповідної заяви або винесення слідчим, прокурором постанови або судом ухвали про визнання особи потерпілим. За відсутності хоча б однієї із зазначених підстав особа статусу потерпілого не набуває [2, с. 145].

КПК від 13.04.2012 р. не передбачає винесення постанови (ухвали) про визнання особи потерпілим. Тому у практичній діяльності органів досудового розслідування не поодинокими є випадки зволікання з винесенням постанови про визнання особи потерпілим і залучення його до провадження як потерпілого. Поділяю думку В.П. Шибіко, який зазначає, що для того, щоб під час кримінального провадження і у процесуальному рішенні за результатами такого провадження були враховані права та законні інтереси потерпілого важливе значення має *своєчасне залучення* особи як потерпілого до участі у кримінальному провадженні, ознайомлення з своїми процесуальними правами й активна участь у провадженні самого потерпілого та осіб, які представляють його законні інтереси – представника та законного представника [3, с. 308].

На практиці, на жаль, таких рекомендацій слідчі дотримуються не завжди. Це, наприклад, стосується випадків коли до органів досудового розслідування з відповідною заявою звертається особа, якій неправомірними діями співробітників правоохоронного органу чи іншими особами заподіяна фізична, моральна чи майнова шкода. Не зважаючи на це, така особа тривалий час перебуває в статусі заявника і фактично не має прав, передбачених ч. 2 ст. 55 КПК. Тобто позбавлена належних правових засобів активно впливати на перебіг досудового розслідування і захищати свої законні інтереси шляхом реалізації прав потерпілого.

Так, гр. Г. постановами судді районного суду був двічі незаконно притягнутий до адміністративної відповідальності на підставі протоколів, складених працівниками міліції. Апеляційним судом було встановлено, що ці протоколи за змістом не відповідали вимогам закону, містили неправдиві відомості. Обидві постанови судді районного суду були скасовані, а провадження щодо гр. Г. закриті за відсутністю події та складу адміністративного правопорушення. В своїй заяві від 28.07.2015 р. до прокуратури області гр. Г. вказав на незаконні дії працівника міліції К., зокрема, незаконне затримання, незаконне застосування спецзасобу БР – наручників, від дії яких він отримав тілесні ушкодження, погрозу вбивством та ін., просив притягнути К. до кримінальної відповідальності. Відомості про ці зловживання було внесено до Єдиного реєстру

досудових розслідувань лише 05.08.2015 р., досудове розслідування проведено поверхнево, не встановлені в повній мірі обставини, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК), не проведені з цією метою необхідні слідчі (розшукові) дії, а 31.08.2015 р. слідчим прокуратури винесена постанова про закриття кримінального провадження. Протягом усього досудового розслідування гр. Г. перебував у статусі заявника, був допитаний як свідок, а потерпілим у справі визнаний не був і не мав можливості реалізувати права та виконувати обов'язки потерпілого, визначені ч. 2 ст. 55, ст.ст. 56 і 57 КПК [4].

У зв'язку з викладеним не можна погодитись з думкою А.В. Столітнього, що заявник не може набути статусу потерпілого, оскільки це прямо передбачено ч. 1 ст. 60 КПК [5, с. 94].

Уважаю, що з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинене кримінальне правопорушення з поданої особою заяви до моменту винесення слідчим, прокурором постанови про визнання такої особи потерпілим і залучення його до провадження як потерпілого, така особа має статус заявника. Саме в якості заявника, керуючись положеннями п. 3 ч. 1 ст. 303, ст.ст. 304, 306 КПК, гр. Г. оскаржив постанову слідчого про закриття кримінального провадження, яка була скасована слідчим суддею [4].

Щоб уникнути подібних порушень прав осіб, які потерпіли від злочинних дій, окремі автори вважають за необхідне надати слідчому, прокурору, суду *право* визнавати особу потерпілою у будь-якому випадку, якщо їй кримінальним правопорушенням завдано шкоду, незалежно від її згоди [6, с. 127]. На мій погляд, під час досудового провадження, за наявності підстав, передбачених ч. 1 і 2 ст. 55 КПК, це має бути *обов'язок* слідчого, прокурора. Винятком є кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення.

Законом передбачено, що потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення (абзац 2 ч. 2 ст. 55 КПК). Це положення закону потребує уточнення. Така пам'ятка повинна вручатися після винесення постанови про визнання особи потерпілим, тобто після набуття нею статусу потерпілого. Тому варто підтримати позицію В.П. Шибіко, який стверджує, що в чинному КПК бракує правової визначеності з точки зору законного інтересу потерпілого знати, коли саме, ким, у якому конкретному провадженні, на якій підставі і яким саме процесуальним рішенням його визнано потерпілим. Таким рішенням, продовжує автор, мала б бути вмотивована постанова слідчого, прокурора, ухвала слідчого судді чи суду про визнання особи потерпілим, копія якої має бути вручена цій особі [3, с. 309].

За наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у ч. 1 ст. 55 КПК, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді (ч. 5 ст. 55 КПК).

На підставі викладеного, вважаю доцільним ч. 2 ст. 55 КПК після слова «потерпілого» доповнити словами: «про що слідчий або прокурор негайно виносять вмотивовану постанову», а абзац 2 ч. 2 ст. 55 КПК після слова «правопорушення» доповнити словами: «та винесла вмотивовану постанову».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.
2. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
3. Шибіко В.П. Проблема забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 року / В.П. Шибіко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 307–313.

4. Номер кримінального провадження не зазначаю з етичних міркувань оскільки провадження ще не закінчено.

5. Столітній А.В. Розмежування правової природи понять «заявник» та «потерпілий» за кримінальним процесуальним законом України / А.В. Столітній // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – № 13. – Том 2. – С. 93–97.

6. Пожар В.Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації / В.Г. Пожар // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 126–131.